

ואמרין ליה כפור במילת דשמיא ופלא לעיג ואי לא קטילנא לך מיחייב למימסר נפשיה לקטלא ולא ליפלא לעיג דהכי אשכחן בחנניה מישאל ועזריה כד אקים נבוכדנצר רשיעא צלמא דדהבא וגזר למפלא ליה מסרו נפשיהו לאתונא דנורא ולא סגידו לצלמא

III.3 – Statue, Idolatry, and Self-Sacrifice

חמו"ע וקידוש ה'

1. גמ' מגילה יב.

שאלו תלמידי אית רבי שמעון בן יוחאי: מפני מה נתחייבו שונאייהו של ישראל שבאותו הדור פליה? אמר להם: אמרו אתם. אמרו לו: מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. אם כן שבושושן יהרגו, שבכל העולם כולו אל יהרגו! אמרו לו: אמור אתה! אמר להם: מפני שהשתחוו לצלם [רש"י – בימי נבוכדנצר]

The students of Rabbi Shimon bar Yoḥai asked him: Why were the Jewish people of that generation deserving of annihilation? Rabbi Shimon answered: Say yourselves. They said to him: It is because they partook of the feast of that wicked one [Ahasuerus]. Rabbi Shimon responded: If so, those in Shushan should have been killed, not those in the rest of the world. They said to him: Then you say. He said to them: It is because they prostrated before the idol [Rashi – in the days of Nebuchadnezzar].

4. גמ' פסחים נג:
עוד זו דרש תודוס איש רומי: מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו [עצמן] על קדושת השם לכבשן האש? נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים. ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם, כתיב בהו: "ובאו [ונעלנו] בביתך [נגו'] ובתנורך ובמשארותיך", אימתי משארות מצויות אצל תנור? הוי אומר בשעה שהתנור חם. אנו שמצווין על קדושת השם — על אחת כמה וכמה.

This was also taught by Theodosius of Rome: What did Hananiah, Mishael, and Azariah see that led them to deliver themselves to the fiery furnace for sanctification of the name of God? They drew an *a fortiori* inference from the plague of frogs in Egypt. With regard to frogs, which are not commanded concerning the sanctification of the name of God, it is written: "And the river shall swarm with frogs, which shall go up and come into your house, and into your bedchamber, and onto your bed, and into the houses of your servants, and upon your people, and into their ovens and kneading bowls" (Exodus 7:28). When are kneading bowls found near the oven? You must say that it is when the oven is hot. ... all the more so, we, who are commanded concerning the sanctification of the name of God...

2. שיר השירים רבה ז:

... אם כן למה באו ישראל בספק בימי המן, רבנו ורבי שמעון בן יוחאי, רבנו אמרי על שעבדו ישראל עבודת כוכבים, ורבי שמעון אמר על שאכלו מתבשיל הגוים....

על דעת רבנו עבדו ישראל עבודת כוכבים בימי נבוכדנצר, על דעת רבי שמעון בן יוחאי לא עבדו ישראל עבודת כוכבים בימי נבוכדנצר. על דעת רבנו עבדו ישראל עבודת כוכבים, כיצד, נבוכדנצר העמיד צלם והפריש עשרים ושלשה מכל אמה ואמה, ועשרים ושלשה מכל ישראל. על דעת רבי שמעון לא עבדו ישראל עבודת כוכבים, הא כיצד, נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אמה ואמה שלשה ושלשה, ושלשה מכל ישראל, וחנניה מישאל ועזריה שהיו השלשה מישראל עמדו ומחו על עצמן ולא עבדו עבודת כוכבים....

If so, why did Israel's existence become uncertain during the days of Haman? The Rabbis and Rabbi Shimon ben Yoḥai, the Rabbis say: Because Israel engaged in idol worship. Rabbi Shimon said: Because they ate from the cooked dishes of the gentiles...

In the opinion of the Rabbis, Israel engaged in idol worship in the days of Nebuchadnezzar. In the opinion of Rabbi Shimon ben Yoḥai, Israel did not engage in idol worship in the days of Nebuchadnezzar. In the opinion of the Rabbis, Israel engaged in idol worship, how so? Nebuchadnezzar set up an idol and designated twenty-three people from each and every nation and twenty-three from amongst Israel. *These individuals were to bow down to the idol at its inaugural ceremony. Three of those designated from Israel were Hananya, Mishael, and Azarya, who did not prostrate themselves, but the other twenty did.* In the opinion of Rabbi Shimon, Israel did not engage in idol worship, how so? Nebuchadnezzar set up an idol and designated three people from each and every nation and three from amongst Israel. Hananya, Mishael, and Azarya, who were the three from Israel, arose and asserted themselves and did not engage in idol worship.

3. שאילתות פרשת וארא שאילתא מ"ב¹

שאלתא דמחייבין דבית ישראל למימסר נפשיהו על קדושת השם דקודשא בריך הוא ואילו מאן דאנסין ליה עוי"ג

5. תוספות מסכת פסחים דף נג עמוד ב
מה ראו חנניה מישאל ועזריה - פ"ה מה ראו שלא דרשו וחי בהם ולא שימות בהן - וקשה דהא בפרהסיא הוה ומסקינן בסנהדרין (דף עד.) דלכולי עלמא בפרהסיא חייב למסור עצמו אפילו אמצוה קלה?

ומפרי"ת דצלם זה שעשה נבוכדנצר לאו ע"ז הוה אלא אינדרטא שעשה לכבוד עצמו ולכך קאמר מה ראו וכן משמע מדכתיב לאלהך לית אנחנא פלחין ולצלם דדהבא לא נסגוד משמע דאלהא דידיה וצלמא תרי מילי נינהו ואתי נמי שפיר הא דאמרינן באלו נערות (כתובות לג:) אלמלי נגדו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא ואי ע"ז הוה ח"ו שהיו משתחוים לו ומיהו לשון פלחו לא אתי שפיר...

6. תוס' שאנץ (ר"ש ב"ר אברהם משאנץ) – פסחים נג:
מה ראו שלא ברחו שהיו יכולים לברוח קודם אותו מעשה כמו שעשה דניאל דאמר בחלק [דף צ"ג ע"א] שלשה היו באותה עצה אלא שמסרו והכינו עצמם לקדושת יוצרם ק"ו מצפרדעים, ור"ת פירש דצלם שהעמיד נבוכדנצר לאו ע"ז הוה אלא אנדרטא העמיד לכבוד עצמו והלכך מתמה מה ראו הואיל ואינה ע"ז גמורה ומסיק (ו) ק"ו מצפרדעים שאף בכאן הי' קדושת השם שכל כך [היו] נדבקין [ב]יראת יוצרם שלא להשתחוות כי אם לו וכן מוכח בריש ע"ז [דף ג ע"א] דאמר יבא נמרוד ויעיד על אברהם שלא (נחשד על) [עבד] ע"ז, יבא נבוכדנצר [ויעיד בחנני' מישאל ועזרי' שלא השתחוו לצלם] ש"מ לאו ע"ז הוה.

¹ Rav Achai (Acha) of Shabcha was born ca. 680 CE and passed away in the land of Israel in 756. Even though he was one of the greatest Torah scholars of Babylonia, he was not appointed to the office of Ga'on. Rav Acha's Sheiltot is the first known halachic work composed in post-Talmudic times for public use. Written in Aramaic, it contains traditions which are unknown to us from other sources. Each sheilta deals with a particular halachic theme, somehow associated with the weekly Torah reading, and containing a halachic question, solution, and aggadic homilies.

² R. Shimshon b. R. Avraham of Sens, France, b. ~1150 to a family of rabbis and scholars. He was known also as the Sar of Sens, Rabbeinu Shimshon Hagibor (the Hero), and sometimes as Rashba (so in the printed Tosafot, and should not be confused with the Rashba of Barcelona who lived a hundred years later). In his youth he studied with his older brother, R. Isaac b. R. Avraham, with R. Ya'akov Tam, and R. Hayim Cohen, the greatest Tosafists of their time, but his main mentor was R. Yitzchak b. R. Shmuel (Ri haZaken), and was considered his disciple and spiritual successor. Most of our printed Tosafot come from his academy with redactions from his disciples and their students. He emigrated to Eretz Yisrael in 1211 with 300 rabbis and settled in Acco, and then moved to Jerusalem where he passed away c. 1216 (some say, c. 1230).

8. נמוקי יוסף על הרי"ף סנהדרין דף יח/א³

והמקדש את השם ומוסר עצמו למיתה על קדושת שמו ומצותיו [סנהדרין דף קי ע"ב] עליו הכתוב אומר אֲסַפּוּ לִי חֲסִידֵי בְרִיתִי עֲלֵי זֶבַח (תה"ו נ:ה) וכל היכא דאמר' יעבור ואל יהרג אין לו למסור עצמו למיתה על קדושת השם ואם מסר הרי זה מתחייב בנפשו

אבל אם הוא אדם גדול וחסידי ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה כדי שיראו העם וילמדו ליראה את השם לאהבו בכל לבם והיינו דאמרין [פסחים נג:] מה ראו חמו"ע שהפילו את עצמן לכבשן האש פירוש ולא השתחוו לצלם שהרי לאו ע"ז היתה אלא אנדרטי של מלכים לכבוד בעלמא אלא מתוך שהיו רובן טועין וסבורים שהיתה ע"ז היה קדוש השם במה שעשאו

9. גמ' סנהדרין קי:

רבי יהושע בן קרחה אומר: לא נאמר פסוק זה אלא כנגד דורות הבאים אֲסַפּוּ לִי חֲסִידֵי - אלו צדיקים שבכל דור ודור, בְרִיתִי בְרִיתִי עֲלֵי זֶבַח - אלו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן לתוך כבשן האש, עֲלֵי זֶבַח - [אלו] רבי עקיבא וחביריו שמסרו עצמן לשחיטה על דברי תורה.

Rabbi Yehoshua ben Korḥa says: This verse was stated with regard to future generations: "Gather My pious together to Me"; these are the righteous that are in each and every generation. "Those that have entered into My covenant by offering"; these are Hananiah, Mishael, and Azariah, who submitted themselves to the fiery furnace. "By offering"; this is a reference to Rabbi Akiva and his colleagues, who gave themselves up to slaughter over the study of Torah.

10. יחזקאל כ

(א) וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית בְּחַמְשֵׁי בַעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדַרְשׁ אֶת יְקֹוֹק וַיֵּשְׁבוּ לִפְנֵי: ס (לב) וְהֶעֱלָה עַל רוּחָם הָיוּ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נְהִיָּה כְּגוֹיִם כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשֵׁרֵת עֵץ וְאָבֶן: (לג) חִי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְקֹוֹק אִם לֹא בִּיד חֲזָקָה וּבְזֹרֵעַ נְטוּיָה וּבְחִמָּה שְׁפוּכָה אֲמַלּוֹךְ עֲלֵיכֶם:

11. ספרי במדבר פרשת שלח פיסקא קטו

כענין שאמרו ישראל ליחזקאל (יחזקאל י"ד: א') ויבא אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני. אמרו לו עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו אמר להם הן. אמרו לו הואיל שמכרנו המקום [לאו"ה] יצאנו מרשותו (לגמרי) אמר להם הרי עבד שמכרו רבו על מנת לחזור שמה יצא חוץ לרשותו (שם כ) וְהֶעֱלָה עַל רוּחָם הָיוּ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים נְהִיָּה כְּגוֹיִם כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשֵׁרֵת עֵץ וְאָבֶן חִי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְקֹוֹק אִם לֹא בִּיד חֲזָקָה וּבְזֹרֵעַ נְטוּיָה וּבְחִמָּה שְׁפוּכָה אֲמַלּוֹךְ עֲלֵיכֶם.

"There came to me (Ezekiel) men of the elders of Israel to make inquiry of the L-rd, and they sat before me." They said to him: A servant whose Master has sold him, does he not leave His domain? Ezekiel: Yes. They: Since the L-rd has sold us to the nations, we have left His domain. Ezekiel: A servant whose Master has sold him in order to return, does he leave His domain? (Ibid. 32-33) "And what enters your minds, it shall not be, your saying: We will be like the nations, like the families of the lands, to serve wood and stone. As I live, says the L-rd G-d. I swear to you that I will rule over you with a strong hand and with an outstretched arm and with outpoured wrath!"

7. רמב"ם יסודי התורה ה

הלכה א: כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל מְצִוּין עַל קְדוּשַׁת הַשֵּׁם הַגָּדוֹל הַזֶּה שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כב לב) "וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". וּמִזְהָרִין שֶׁלֹּא לְחַלְלוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כב לב) "וְלֹא תַחַלְלוּ אֶת שֵׁם קְדוֹשִׁי". כִּי צַד. כְּשֵׁי עֲמֵד עוֹבֵד פּוֹכְבִים וְיֹאנְסֵ אֶת יִשְׂרָאֵל לְעֵבֵר עַל אַחַת מִכָּל מִצְוֹת הָאֲמֹרוֹת בְּתוֹרָה אוֹ יִהְרְגוּ יְעֵבֵר וְאֵל יִהְרַג שֶׁנֶּאֱמַר בְּמִצְוֹת (ויקרא יח ה) "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וְחִי בָהֶם". וְחִי בָהֶם וְלֹא שְׂמִינֹת בָּהֶם. וְאִם מֵת וְלֹא עֵבֵר הָרִי זֶה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ:

הלכה ב: בְּמָה דְּבָרִים אֲמֹרִים בְּשָׂאָר מִצְוֹת חוּץ מִעֲבֹדֵת פּוֹכְבִים וְגִלּוּי עֲרִיּוֹת וְשִׁפְכַת דָּמִים. אֲבָל שְׁלֵשׁ עֲבֵרוֹת אֵלוֹ אִם יֹאמֵר לוֹ יְעֵבֵר עַל אַחַת מֵהֶן אוֹ תִהְרַג. יִהְרַג וְאֵל יְעֵבֵר. בְּמָה דְּבָרִים אֲמֹרִים בְּזִמְן שֶׁהוֹבֵד פּוֹכְבִים מִתְּכַוֵּן לְהִנָּאֵת עֲצָמוֹ. כְּגוֹן שֶׁאֲנָסוֹ לְבָנוֹת לוֹ בֵּיתוֹ בְּשִׁבֵת אוֹ לְבִשָׁל לוֹ תְּבַשִּׁילוֹ. אוֹ אֲנָס אִשָּׁה לְבַעֲלָהּ וְכִי צֵא בָּזָה. אֲבָל אִם נִתְּכַוֵּן לְהַעֲבִירוֹ עַל הַמִּצְוֹת בְּלִבּוֹ. אִם הִזָּה בֵּינוֹ לְבִין עֲצָמוֹ וְאִין שֵׁם עֲשָׂרָה מִיִּשְׂרָאֵל יְעֵבֵר וְאֵל יִהְרַג. וְאִם אֲנָסוֹ לְהַעֲבִירוֹ בְּעֲשָׂרָה מִיִּשְׂרָאֵל יִהְרַג וְאֵל יְעֵבֵר. וְאִפְלוֹ לֹא נִתְּכַוֵּן לְהַעֲבִירוֹ אֲלָא עַל מִצְוָה מִשָּׂאָר מִצְוֹת בְּלִבּוֹ:

הלכה ג: וְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלוֹ שֶׁלֹּא בְּשַׁעַת הַגְּזֵרָה אֲבָל בְּשַׁעַת הַגְּזֵרָה וְהוּא שֶׁיַּעֲמֵד מִלֶּךְ רָשָׁע כְּבּוֹכְדִנְצָר וְחִבְרִיו וְיִגְזֹר גְּזֵרָה עַל יִשְׂרָאֵל לְכַטֵּל דָּתָם אוֹ מִצְוָה מִן הַמִּצְוֹת. יִהְרַג וְאֵל יְעֵבֵר אֲפְלוֹ עַל אַחַת מִשָּׂאָר מִצְוֹת בִּין נְאֻסֵ בְּתוֹךְ עֲשָׂרָה בִין נְאֻסֵ בֵּינוֹ לְבִין עוֹבְדֵי כּוֹכְבִים:

1. The entire house of Israel are commanded regarding the sanctification of [God's] great name, as [Leviticus 22:32] states: "And I shall be sanctified amidst the children of Israel." Also, they are warned against desecrating [His holy name], as [the above verse] states: "And they shall not desecrate My holy name." What is implied? Should a gentile arise and force a Jew to violate one of the Torah's commandments at the pain of death, he should violate the commandment rather than be killed, because [Leviticus 18:5] states concerning the mitzvot: "which a man will perform and live by them." [They were given so that] one may live by them and not die because of them. If a person dies rather than transgress, he is held accountable for his life.
2. When does the above apply? With regard to other mitzvot, with the exception of the worship of other gods, forbidden sexual relations, and murder. However, with regard to these three sins, if one is ordered: "Transgress one of them or be killed," one should sacrifice his life rather than transgress. When does the above apply? When the gentile desires his own personal benefit - for example, he forces a person to build a house or cook food for him on the Sabbath, he rapes a woman, or the like. However, if his intention is solely to have him violate the mitzvot, [the following rules apply:] If he is alone and there are not ten other Jews present, he should transgress and not sacrifice his life. However, if he forces him [to transgress] with the intention that he violate [a mitzvah] in the presence of ten Jews, he should sacrifice his life and not transgress. [This applies] even if [the gentile] intended merely that he violate only one of the [Torah's] mitzvot.
3. All the above [distinctions] apply [only in times] other than times of a decree. However, in times of a decree - i.e., when a wicked king like Nebuchadnezzar or his like will arise and issue a decree against the Jews to nullify their faith or one of the mitzvot - one should sacrifice one's life rather than transgress any of the other mitzvot, whether one is compelled [to transgress] amidst ten [Jews] or one is compelled [to transgress merely] amidst gentiles.

³ R. Joseph Haviva (ibn Haviva) was apparently born in Saragossa, Spain, c. 1340, and was a scion of great Spanish rabbinical families, studying under R. Nissim (R'an) and after his death, under R. Hisdai Crescas. He lived in Barcelona and died c. 1420. He is famous for his work Nimukei Yosef, on the Alfasi Code, and has been published on the pages of the standard Alfasi code on seven tractates in lieu of R. Nissim's commentary.